

La crisi econòmica actual i el dret a l'existència

Daniel Raventós Pañella¹

Resum

La crisi econòmica actual ha comportat un deteriorament de les condicions de vida de la major part de la població no rica. Després d'explicar els orígens de la crisi econòmica actual, s'exposa el paper que podria jugar en aquesta situació la proposta de la renda bàsica, és a dir, un pagament monetari a tota la població només pel fet d'existir. Qui no té l'existència material garantida, no pot ser lliure. La renda bàsica possibilitaria el dret a l'existència de tota la població.

Paraules clau: Crisi econòmica, Estat del Benestar, desigualtat, renda bàsica, existència material.

Per citar l'article: RAVENTÓS, Daniel. La crisi econòmica actual i el dret a l'existència. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, desembre 2013, nº 200, pàgines 26-35. ISSN 0212-7210.

Abstract

The present economic crisis has led to deterioration in the living conditions of the non-rich majority of the population. After describing the origins of this crisis, I shall discuss the role that a Basic Income could play in these circumstances. By "Basic Income" I mean a guaranteed monetary payment to every single person in the population simply because he or she exists. A person without a guaranteed material existence cannot be free. A Basic Income would secure the right of existence for the whole population.

Key words: Economic crises, Welfare State, inequality, basic income, material existence.

¹ Doctor en ciències econòmiques. Professor titular de la Facultat d'Economia i Empresa de la Universitat de Barcelona (UB). danielraventos@ub.edu

En els anys setanta del segle passat van succeir alguns fets econòmics que cal tenir present per entendre alguns trets de l'actual crisi econòmica. En aquell temps, hi va haver un canvi molt gran. Si fins llavors hi havia hagut un interès per la plena ocupació, ara començava a posar-se en dubte que fos un objectiu al qual s'havien de subordinar els altres. I, molt important, va desaparèixer la connexió entre l'augment de la productivitat i el dels salaris. Fet que, alhora, va comportar-ne un altre: la demanda de béns de consum va minvar, i el l'estímul conseqüent de la producció, també.

Referit als EUA, des del 1947 fins al principi del 1970, la productivitat, mesurada com a producte per treballador/hora, i els salaris anaven creixent de forma paral·lela. És a partir del principi dels setanta que, a diferència de la productivitat, que segueix el mateix camí anterior, els salaris queden estancats o, fins i tot, amb una tendència decreixent, en dòlars de 2008 ajustats a la inflació corresponent. Són dades que arriben fins al 2007, l'any del començament de la crisi. Després, les coses han anat a pitjor. Per posar una de les dades significatives que il·lustren el que vull dir: la mitjana d'ingressos de les famílies dels EUA era "més baixa el 2010 (49.445 dòlars) que el 1997, descomptant la inflació (50.123 en dòlars de 2010)" (STIGLITZ, 2012, pàg. 362).

Desapareguda la tendència salarial creixent del període 1947-1973, el nou model econòmic apostava per la massificació del crèdit, a la vegada que s'impedia el creixement dels salaris amb el pretext de mantenir sota control la taxa d'inflació. I, per a això, és clar, s'havia d'atacar i debilitar els

sindicats. Es tractava "d'un règim d'acumulació basat en la valorització financera del capital, i la contrapartida és la desvalorització de la força de treball, la precarització laboral, la concentració immensa de la riquesa, la mercantilització de la natura i de totes les relacions socials" (LO VUOLO, RAVENTÓS i YANES, 2011). El creixement immens del crèdit augmentà de forma vertiginosa el deute privat, fins al punt que, al principi de 2009, tot el crèdit privat dels EUA equivalia al triple del seu propi PIB. Aquest nou model econòmic ha rebut el nom, no gaire bonic, de "financerització", és a dir, el creixement exponencial del sector financer en detriment del sector industrial "perquè l'acumulació de capital mai no deixa de seguir la via de menor resistència" (VAROUFAKIS, 2012).

Aquest nou model econòmic estava format pels factors següents: endeutament, rendes financeres, cerca empresarial de rendibilitats a molt curt termini, inflació d'actius (és a dir, la conseqüència del molt diner abundant que no està col·locat en l'economia real i es dirigeix i acumula a les "inversions" financeres), precarietat laboral i atac als drets de la població treballadora. La "financerització" de l'economia va significar, entre altres coses, que gran part de la població accedís al crèdit per tal de compensar la pèrdua del poder adquisitiu per l'estancament dels salaris. Quasi tots els governants, molts economistes, altres acadèmics, tertulians habituals i un grapat de periodistes han dit i escrit fins a la sacietat que "hem viscut per sobre de les nostres possibilitats, per la qual cosa ara s'imposa un esforç col·lectiu d'austeritat". Austeritat que ha estat practicada constantment al llarg d'aquests anys de

crisi fins al moment en què s'escriuen aquestes línies (juny 2013). Qualsevol intel·ligència normalment constituïda i no mercenària sap que ni tots els components de la societat, rics i pobres, han tingut la mateixa capacitat d'endeutar-se ni l'endeutament ha beneficiat o perjudicat tothom per igual ni, més cert, si encara és possible, tots som coresponsables d'haver provocat la crisi.

D'on sortien els diners per donar tants crèdits? Bàsicament, de l'anomenada *titulació d'actius* imaginada pel que eufemísticament es va conèixer com a *innovació financera*. La titulació consisteix a transferir a una altra empresa o persona física drets de crèdit sobre algun actiu (cases, electrodomèstics, cotxes...) que es converteixen en títols financers. Es tracta d'aconseguir, per aquest mitjà, molta més liquiditat, ja que el banc ven paper a canvi de diner. A més, es desprèn del risc, atès que aquest es transfereix al nou titular. Aquesta transferència pot repetir-se indefinidament. La banca va barrejar diversos drets de crèdit de diferents actius fins que era força difícil saber de què estaven formats determinats paquets de titulacions. Les agències de qualificació puntuaven aquests títols financers en distintes categories en funció de la garantia del cobrament. Aquestes agències de qualificació, que amb la crisi varen fer-se molt famoses, van avaluar com a paper d'alta categoria el que després va ser paperassa. La connexió d'interessos entre aquestes agències i la banca explica molts aspectes d'aquesta desproporció en la qualificació de molts títols.

A partir del 2004, la Reserva Federal augmentà els tipus d'interès. Els habitatges havien vist créixer els preus molt per

sobre del que ho havien fet els salaris: “l'any 2004, la relació entre els preus dels habitatges i els ingressos mitjans de les famílies era un 19% més alta que la mitjana de 1975-2000” (ASTARITA, 2012). La crisi esclatà a mitjan 2007. Els títols financers basats en les hipoteques, un cop els preus dels immobles ja no tenien perspectiva de seguir creixent, van perdre el valor ràpidament. El deute romania, però les carteres immobiliàries dels bancs valien cada cop menys. Grans bancs van entrar en crisi. El 25 de setembre de 2008, el Govern dels EUA va intervenir per pal·liar la magnitud de la catàstrofe. Amb aquesta finalitat, va aprovar un pla general de rescat a la banca i institucions financeres conegut com a TARP (*Troubled Asset Relief Programm*). Aquest pla s'avaluava en 700.000 milions de dòlars (equivalent a la meitat del PIB del Regne d'Espanya de l'any 2012). El TARP va ser aprovat, la banca va ser rescatada generosament i els mateixos senadors que majoritàriament van votar-hi a favor “van negar-se tot seguit a votar un pla per estendre els beneficis del subsidi d'atur de 800.000 persones sense feina” (FONTANA, 2011, pàg 939).

La justificació del rescat financer era que calia restablir el flux del crèdit, pas imprescindible per assolir la recuperació econòmica. Com és ben sabut, els bancs no van donar crèdit, al contrari. Van restringir totes les línies de crèdit a les empreses i particulars. Van prestar, en canvi, grans quantitats als governs, imposant les seves condicions, que es poden resumir de la manera següent: retallar la despesa social i rebaixar més els salaris. El 29 de març de 2011, el que va ser inspector general del TARP fins al febrer del 2011, N. M.

Barofsky, va escriure el següent al *New York Times*: “Els grans bancs són un 20% més grans que abans de la crisi i controlen una part de la nostra economia més gran que mai. Assumeixen, de forma raonable, que el govern els rescatarà de nou, si cal”. L’economista Michael Hudson ho va deixar escrit de forma contundent: “perquè pugui governar el capital financer, primer han de saquejar-se a fons les economies” (HUDSON, 2010). Els capitals especulatiu van anar tot seguit per feina: centraren la seva atenció en els productes alimentaris i en el petroli. Per a ells, la crisi era simplement un canvi d’instrument per seguir guanyant diners (HERNÁNDEZ VIGUERAS, 2012). Hi ha especuladors que inverteixen per tal que els preus de determinats aliments pugin, malgrat que aquesta acció provoqui la mort per gana o la subalimentació de desenes de milions de persones.² No ha de resultar gens estrany que la crisi no hagi estat negativa per a tothom. Són molt informatives les xifres que ofereix el *World Ultra Wealth Report 2011*.³ Es pot resumir amb aquestes poques paraules: als rics els va bé.

La crisi va estendre’s també per Europa ràpidament. Contra l’opinió d’economistes com ara Randall Wray, Steve Keen, Michael Hudson, Marshall Auerback, Joseph Stiglitz, entre d’altres, els governs de la UE al llarg de tots aquests anys de crisi no s’han dedicat a la creació de llocs de treball, ni a l’increment de la demanda,

ni a augmentar la pressió fiscal més forta als rics... Ben al contrari, s’han dedicat a desmantellar l’Estat del Benestar, o, dit amb altres paraules, a atacar les condicions de vida i de treball de la gran majoria de la població no rica: baixa fiscalitat a les empreses, escassa lluita contra el frau fiscal dels més rics, retallades de les despeses socials, reduccions de l’educació i la sanitat públiques, més facilitats legals per a l’acomiadament de treballadors... La prioritat econòmica no ha estat ni és la creació de llocs de treball, sinó la lluita contra el dèficit públic. Amb la crisi, el dèficit públic de moltes economies europees va desaparèixer. Però convé recordar que ha estat el resultat de la mateixa crisi, no el desencadenant. Com menor és l’activitat econòmica, menor és la capacitat recaptatòria de les administracions públiques; amb l’augment de l’atur, s’incrementen les prestacions per desocupació; i amb l’increment de la pobresa, més grans són les peticions d’ajuts de subsidis públics. A més, els governs han aportat molts diners per rescatar les institucions financeres.

La data clau que marca l’inici de l’ofensiva directa contra les condicions de vida i de treball de la majoria de la població del Regne d’Espanya és el 12 de maig del 2010. Aquest dia, el llavors president del govern, Rodríguez Zapatero, informà el Congrés dels Diputats dels acords adoptats pocs dies abans pel Consell d’Economia i Finances de la UE, l’Ecofin, en relació amb la crisi

²No em resisteixo a recordar el gran discurs de Robespierre a la Convenció, el 2 de desembre de 1792: “Tota especulació mercantil que faig a expenses de la vida dels meus semblants no és tràfic, és banditatge i fraticidi [...]. ¿Per què les lleis no han d’aturar la mà homicida del monopolista, de la mateixa manera que ho fan amb l’assassí ordinari?”.

³ Accessible, mitjançant registre, a <http://www.wealthx.com/articles/2011/wealth-x-world-ultra-wealth-report-2011/>.

fiscal que ja patia Europa i amb la creació d'un "mecanisme europeu d'estabilització" (MEE). També va anunciar un "pla de xoc" per les properes setmanes. Entre altres mesures preses, cal destacar:

- La reducció en un 5 % dels salaris dels funcionaris públics.
- La congelació de les pensions (amb l'excepció de les no contributives i mínimes).
- L'eliminació del règim transitori per a la jubilació parcial.
- L'eliminació de la retroactivitat en el cobrament de les prestacions de la Llei de dependència.

- La reducció en 6.000 milions de la inversió pública en infraestructures.
- Una retallada de 1.500 milions en la despesa pública de les administracions autonòmiques i municipals.

Després, amb el canvi de govern pels resultats de les eleccions del 20 de novembre de 2011, han vingut noves mesures socials i econòmiques, totes amb un factor comú: grans atacs a l'Estat del Benestar.

A mitjan 2013, amb més de cinc anys de crisi i moltes mesures, suposadament, per afrontar-la, alguns resultats per a la majoria de la població són els següents:

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Taxa d'atur	8,3	8,6	13,9	18,8	20,3	22,8	26
Taxa d'atur juvenil	17,8	18,8	29,2	39,1	42,8	48,6	55,1
% d'aturats que porten més d'un any buscant ocupació	25,0	22,7	21,4	34,5	45,9	50,0	55
% de llars amb tots els actius en atur	2,5	2,7	4,9	7,1	7,7	9,1	10,5

Font: EPA (INE)

El Regne d'Espanya té una taxa de pobresa que, a la UE, només és comparable amb les de Romania i Letònia.

■ El Regne d'Espanya té una taxa de pobresa que, a la UE, només és comparable amb les de Romania i Letònia.

L'índex de Gini ha passat de 0,326, l'any 2005, a 0,347 l'any 2010 (FMI, 2012, pàg. 25). El 2011 continuava a nivells semblants, del 0,34. Cal recordar que l'any 1980 era de 0,318. És un augment significatiu en la desigualtat de la distribució de

la renda. També corrobora aquesta tendència l'evolució de la relació entre el percentil 80 i el percentil 20, que compara els ingressos del 20% de la població amb ingressos més grans amb el 20% d'ingressos menors, passant aquesta relació de 5,3 el 2006 a 6,9 el 2010, un augment percentual de més del 30%. No cal dir que les diferències reals són molt més grans que les reflectides per aquestes relacions, atès que els ingressos del 20% de la població més rica són els que estan més emprats en diner negre, paradisos fiscals i evasió d'impostos. Cal afegir que la participació dels salaris en el PIB ha minvat, al Regne d'Es-

panya, des del 73% l'any 1981, fins al 57,3% l'any 2012. La Comissió Europea calcula que, al final de l'any 2013, la participació serà del 56,3%. Els salaris reals han caigut, del 1994 al 2006, quasi un 6%.

Les mesures del govern del PP, com abans les del PSOE, a partir del maig del 2010, com ha quedat dit, no estan aportant altra cosa que un empitjorament de les condicions socials de la immensa majoria de la població no rica. Per fer-ne un resum succint: “[El Regne d’Espanya] es precipita pel camí que ha dut al suïcidi econòmic, social i polític les economies fins ara intervingudes (Grècia, Portugal, Irlanda). La dinàmica és força coneguda: les dràstiques mesures procíclics d’austeritat fiscal encaminades a reduir el deute i el dèficit públics generen destrucció d’empreses i d’ocupació, caiguda dels salaris i de la demanda agregada, descens dels ingressos fiscals de l’Estat i, per tancar el cercle viciós, ulterior creixement de l’endeutament públic, desconfiança acrescuda dels creditors internacionals i exigències noves i més desapoderades d’austeritat i consolidació fiscals i consegüent degradació de l’Estat social, de l’ensenyament, de la sanitat, de la cobertura de la desocupació” (DOMÈNECH, BUSTER i RAVENTÓS, 2012).

És un vell mantra conegut: la política econòmica que es fa és l’única possible. No hi ha cap altra opció, no hi ha alternativa. Va utilitzar l’expressió, en un sentit emfàtic, Herbert Spencer fa més d’un segle, però va ser la ja difunta Margaret Thatcher qui la va portar a la fama. Fins va ser coneguda com Thatcher “Tina” (*there is no alternative*). És la idea absurda segons la qual les decisions econòmiques

són exclusivament tècniques. Qualsevol decisió, segons aquest pretès raonament, és producte de la conclusió que la tècnica ens aconsella. Però el suposat argument de “no hi ha alternativa” té molts adeptes. És així perquè es repeteix sense parar des de governs, alguns mitjans acadèmics i molts mitjans de comunicació, i fins sembla que de vegades ho lamenten.

La política econòmica, tal com indica l’ordre de les paraules, és primer política i després econòmica. No hi ha res més fals que les cantarelles més repetides per gairebé tots els governants europeus: “són les mesures que el país necessita”, “són necessaris aquests sacrificis, per sortir endavant”, “la situació econòmica imposa aquestes desagradables mesures”, etc. Ni una mesura de política econòmica mínimament important és neutral en un sentit precís: que perjudica o beneficia tota la població. Tota mesura de política econòmica perjudica uns sectors socials i en beneficia d’altres. Exemples, mers exemples: abaixar els impostos als més rics, congelar o abaixar les pensions, facilitar i abaratir els acomiadaments laborals, gravar amb aranzels productes estrangers, baixar el sou dels treballadors del sector públic, destinar menys recursos a l’educació pública, introduir el copagament sanitari... És difícil descobrir qui guanya i qui perd en cadascun d’aquests casos? Cosa ben diferent és la (suposada) justificació que els responsables governamentals donen en cada cas. Primer es decideix quins sectors socials es vol afavorir i, després, s’instrumenten els mitjans econòmics que faran possible l’objectiu escollit. En paraules d’un altre conegut economista: “El govern té la potestat de traslladar els diners de la part superior [de la població] a la inferior

i a la intermèdia i viceversa” (STIGLITZ, 2012, pàg. 75).

Si hi ha confusió amb el que realment és una política econòmica, també n'hi ha amb el que és el “mercat”. Sense cap dubte, ambdós termes estan molt relacionats. Per començar, no existeix el mercat en singular. Hi ha molts mercats i amb característiques molt diferents entre ells. El mercat setmanal de molts pobles i el mercat dels articles d'alta muntanya tenen poc a veure, o res. El mercat de llibre de vell i el mercat financer (si aquí també està justificat parlar en singular) encara tenen menys en comú, etc. Tots els mercats, absolutament tots, estan configurats políticament i són producte de la intervenció de l'Estat, mitjançant legislacions, normes, decrets i regulacions. Qualsevol mercat és el resultat d'opcions polítiques que es concreten en determinats dissenys institucionals i reglamentacions jurídiques.

Aquest breu preàmbul sobre la política econòmica i el(s) mercat(s) crec que facilita la manera com podem aproximar-nos a la proposta de la renda bàsica, per fer ràpidament evidents els seus objectius. La renda bàsica és un ingrés pagat per l'Estat a cada membre de ple dret de la societat o resident, fins i tot si no vol treballar de forma remunerada, sense prendre en consideració si és ric o pobre o, dit d'una altra manera, independentment de quines puguin ser les altres possibles fonts de renda, i sense importar amb qui convisqui.

La renda bàsica és un aspecte parcial de política econòmica i de configuració política dels mercats molt diferent de les practicades al llarg de les últimes dècades (per no anar més enrere). Al llarg dels darrers 40 anys, les polítiques econòmiques i

la configuració política dels mercats han afavorit els més rics, de manera que ofereix pocs dubtes, segons hem vist més amunt amb algunes dades de redistribució de la renda. La renda bàsica pretén un objectiu contrari de l'anterior: que la política econòmica afavoreixi la gran majoria de la població no rica. La renda bàsica, és clar, seria un component essencial d'aquesta política econòmica esmentada. Un element que està compost de reformes fiscals, reestructuració de la despesa pública, etc.

En una situació de crisi econòmica tan accentuada com l'actual, de la qual només s'han apuntat algunes característiques i dades, té sentit parlar d'una renda bàsica?

Al maig de 2009 l'associació Xarxa Renda Bàsica (www.redrentabasica.org) va publicar un manifest en diversos idiomes titulat “Una renda bàsica en l'actual situació de crisi econòmica”. Allà es deia de forma premonitòria: “En una situació de crisi econòmica, els atacs als llocs de treball i als salaris són freqüents: el Fons Monetari Internacional, el Banc d'Espanya, el BBVA o la patronal CEOE, entre altres organismes, s'han manifestat sense la menor brida per la moderació salarial, l'acomiadament procedent, l'abaratiment del «factor treball» i la retallada de les pensions i de la protecció social. [...] La precarietat i la inseguretat econòmica s'estenen a tort i a dret, fins al punt d'arribar a sectors socials que, en un passat no llunyà, gaudien de graus rellevants de seguretat socioeconòmica.”

I continuava:

“En aquest context, la renda bàsica, en tant que xarxa material garantida universalment a través d'una reforma del sistema impositiu, apareix com una via per

reforçar i millorar la seguretat material del conjunt de la població, condició necessària per a l'exercici de la ciutadania.”

Amb la crisi econòmica, també s'ha produït, en relació amb la renda bàsica, una situació que es podria caracteritzar així: si bé les raons a favor d'aquesta proposta s'incrementen, les dificultats polítiques per aconseguir-la també augmenten. Efectivament, les raons que s'han ofert per a una renda bàsica en situació de crisi econòmica greu estan apuntades al manifest esmentat i en articles anteriors i posteriors. Molt resumidament:

- 1) La pèrdua involuntària de l'ocupació provoca una situació de gran inseguretat econòmica i vital. Perdre el lloc de treball però disposar d'una renda bàsica suposaria afrontar la situació de forma menys angoixant. En una situació de crisi, on l'atur és molt més gran i més prolongat, l'accés a una renda bàsica cobra més importància social. Més encara amb la creixent debilitat o directa inexistència d'assegurances d'atur àmplies i de llarga durada.
- 2) La renda bàsica podria complir un paper molt important en la recomposició de l'interès col·lectiu de la classe treballadora i en les lluites de resistència tant per als que compten amb representació organitzada com per als que estan mal lliurats a una lluita personal. La renda bàsica no és una alternativa substitutiva del salari i no afebleix la defensa dels interessos de la classe treballadora, sinó que apareix com un instrument que enforteix la posició de tota la força de treball tant en el mateix lloc

de feina com en la mateixa recerca d'ocupació. A més, la renda bàsica suposaria, en cas de vagues, una mena de caixa de resistència incondicional, i els seus efectes per a l'enfortiment del poder de negociació de treballadores i treballadors són fàcils d'avaluar. La disponibilitat d'una renda bàsica permetria afrontar el conflicte laboral d'una forma molt menys insegura: a dia d'avui, dependent dels dies de vaga, els salaris poden arribar a reduir-se de forma difícilment suportable si, com acostuma a passar per a la immensa majoria de la classe treballadora, no es disposa d'altres recursos.

- 3) També la renda bàsica possibilitaria la reducció del risc a les persones que hagin emprès projectes d'autoocupació. En una situació de crisi econòmica, la renda bàsica, a més de suposar un instrument que facilitaria les tasques d'autoocupació, fins i tot l'organització cooperativa dels seus beneficiaris, també representaria una garantia més gran, encara que fos parcialment, per als que no tinguessin èxit en el seu petit negoci.
- 4) Una de les conseqüències més assenyalades de la renda bàsica seria la gran mitigació de la pobresa. Inclusive, permetria plantejar-ne l'eradicació efectiva de manera realista. No només possibilitaria treure milions de persones de la pobresa, sinó que construiria un suport de protecció per no recaure-hi.
- 5) Un tema molt debatut davant la crisi és la necessitat de sostenir el consum de les persones. De fet, com s'ha

especificat més amunt, en els anys del boom moltes persones van tenir una capacitat de consum per sobre dels seus ingressos laborals gràcies a la inflació de preus d'actius financers i de crèdits, especialment hipotecaris però també de consum. Aquest consum per endeutament, en general, no afavoreix els grups més pobres. A més, amb l'ajustament no només s'acaben aquests ingressos extrems sinó que els reduïts ingressos laborals s'hauran d'utilitzar, en part, per pagar el deute acumulat. La renda bàsica seria un estabilitzador del consum fonamental per sostenir la demanda en temps de crisi, especialment per als grups més vulnerables. "Si es posen els diners en mans dels que ho necessiten, és molt probable que els gastin, i això és, exactament, el que necessitem que passi" (KRUGMAN, 2012, pàg. 229).

Però aquestes raons que ens parlen d'una major necessitat d'una renda bàsica en una situació de crisi econòmica xoquen amb la prioritat dels grans partits parla-

mentaris per adaptar les polítiques econòmiques a la reducció del dèficit públic, que pot resumir-se, com hem vist, en un gran augment de les retallades de les partides dedicades a despeses socials i serveis públics.

Potser sigui aquest el principal motiu perquè, des que estem immersos en la crisi, la renda bàsica resulta més atractiva a persones que provenen fonamentalment dels moviments socials. És el moviment del 15-M el que està revitalitzant el paper de la renda bàsica (RAVENTÓS, 2012). En els actes i ocupacions de places públiques, al maig de 2012, i, en menor mesura, el 2013, coincidint, amb el primer i segon aniversaris d'aquest moviment, la defensa de la renda bàsica va ocupar una part gens menyspreable dels seus debats i reivindicacions.

Hi ha una manera més resumida de dir-ho: mirant cap al futur, un compromís amb una renda bàsica podria arribar a convertir-se en un component important d'una política econòmica que garantiria l'existència material de tota la població (RAVENTÓS i WARK, 2013).⁴

⁴ Es fa una argumentació filosòficopolítica sistemàtica dels fonaments de la renda bàsica, a més d'una proposta de finançament per a Catalunya, a RAVENTÓS, 2007.

Bibliografia

- ASTARITA, R. “Sobre los orígenes de la crisis financiera”, en *Sin Permiso*, 2012. <http://www.sinpermiso.info/textos/index.php?id=5003> (consultat el 3-6-2013).
- BAROFSKY, N. M. “Where the Bailout Went Wrong”, en *The New York Times*, 29-3-2011.
- DOMÈNECH, A.; BUSTER, G. i RAVENTÓS, D., en *Sin Permiso*, 2012. “España entra en la espiral de la muerte”. <http://www.sinpermiso.info/textos/index.php?id=5151> (consultat el 2-6-13).
- FMI, “Income Inequality and Fiscal Policy”, 2012.
- <http://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2012/sdn1208.pdf> (consultat el 3-6-13).
- FONTANA, J. *Por el bien del imperio. Una historia del mundo desde 1945*. Barcelona: Pasado y Presente, 2011. ISBN 978-84-939143-4-9.
- HERNÁNDEZ VIGUERAS, J. *El casino que nos gobierna*. Madrid: Clave intelectual, 2012. ISBN 978-84-939471-4-9
- HUDSON, M. “The People v. the Bankers”, en *Counterpunch*, 2012.
- <http://www.counterpunch.org/2010/05/11/the-people-v-the-bankers/> (consultat el 2-6-2013).
- KRUGMAN, P. *¡Acabad ya con esta crisis!*. Barcelona: Crítica, 2012. ISBN 978-84-9892-261-5.
- LO VUOLO, R.; RAVENTÓS, D. i YANES, P. “La crisis económica, los subsidios económicos y la renta básica”, en *Sin Permiso*, núm. 10 (2011), pàg. 59-85. ISSN 1886-3507.
- RAVENTÓS, D. “Después del primer aniversario del 15-M: un mundo por delante”, en *Sin Permiso* (2012) <http://www.sinpermiso.info/textos/index.php?id=4985> (consultat el 2-6-13).
- RAVENTÓS, D. *Las condiciones materiales de la libertad*. Barcelona: El Viejo Topo, 2007. ISBN 978-84-96831-31-5.
- RAVENTÓS, D. i WARK, J. “A Republican Call for Basic Income”, en *Open Democracy*, 2013. <http://www.opendemocracy.net/ourkingdom/daniel-raventos-julie-wark/republican-call-for-basic-income> (consultat el 5-6-13).
- ROBESPIERRE, M. “Opinion sur les subsistances”, 2-12-1792. <http://membres.multimania.fr/discours/subsistances.htm> (consultat el 29-5-2013).
- STIGLITZ, J. *El precio de la desigualdad*. Madrid: Taurus, 2012. ISBN 978-84-306-0069-4.
- VAROUFAKIS, Y. “Por qué es tan persistente la crisis global”, en *Sin Permiso*, 2012. <http://www.sinpermiso.info/textos/index.php?id=5273> (consultat el 3-6-2013).